

УДК 343.8

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.5.21>

РОШКО В.М.

СТАН НАУКОВОГО РОЗРОБЛЕННЯ ПРОБЛЕМ ЗАПОБІГАННЯ СХИЛЯННЮ ДО ВЖИВАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН АБО ЇХ АНАЛОГІВ В УКРАЇНІ**THE STATE OF SCHOLARLY RESEARCH ON THE PROBLEMS OF PREVENTING THE INDUCEMENT OF MILITARY PERSONNEL TO USE NARCOTIC DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES, OR THEIR ANALOGUES IN UKRAINE**

Актуальність статті полягає в тому, що розбудова правової держави, якою проголошено Україну, у реаліях повномасштабної збройної агресії російської федерації неможлива без ефективної, стійкої до воєнних і гібридних загроз системи протидії злочинності. У такій системі пріоритет має належати запобіганню суспільно небезпечним діянням, зокрема й до запобігання схилянню до вживання військовослужбовцями наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні, що в умовах переміщення населення, зростання тіньових ринків і загального ускладнення безпекового середовища набуває особливої актуальності. Недопущення вчинення злочину або його припинення на стадії готування чи замаху мінімізує шкоду суспільним відносинам та вивільняє ресурси держави, зменшуючи потребу у подальшому виявленні, розслідуванні, притягненні винних до відповідальності й забезпеченні відшкодування шкоди потерпілим. Мета статті полягає у здійсненні аналізу стану наукових досліджень, присвячених запобіганню схилянню до вживання військовослужбовцями наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні та окреслити основні напрями подальшого розвитку цієї проблематики. У статті здійснено комплексний аналіз стану наукового розроблення проблем запобігання схилянню військовослужбовців до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні. Узагальнено основні підходи вітчизняної кримінально-правової, кримінологічної, адміністративно-правової та психологічної доктрини щодо причин, умов і механізмів формування наркотизації у військовому середовищі, а також специфіки криміногенних чинників, пов'язаних із бойовим стресом, посттравматичними проявами, груповим впливом і неформальними практиками в підрозділах. Проаналізовано наукові доробки та позиції дослідників стосовно ефективності профілактичних заходів, зокрема інформаційно-просвітницьких програм, ранньої діагностики ризиків, психологічного супроводу, медико-соціальної реабілітації, а також дисциплінарно-правових механізмів реагування. Визначено проблемні аспекти наукових досліджень: фрагментарність емпіричної бази, обмеженість міждисциплінарних моделей, недостатня розробленість алгоритмів взаємодії командування, військової служби правопорядку, медичної служби та психологів, а також потреба у диференціації заходів запобігання залежно від категорій військовослужбовців і умов служби. Запропоновано перспективні напрями подальших наукових розвідок, пов'язані з удосконаленням нормативного забезпечення, запровадженням ризик-орієнтованих інструментів профілактики та оцінювання ефективності превентивних програм у Збройних Силах та інших військових формуваннях.

Ключові слова: запобігання, схилянню до вживання, військовослужбовці, наркотичні засоби, психотропні речовини, кримінологія, кримінально-правова протидія, профілактика, стан дослідження.

The relevance of the article lies in the fact that the development of the rule of law, which Ukraine has been proclaimed to be, in the realities of full-scale armed aggression by the Russian Federation is impossible without an effective system of combating crime that is resistant to military and hybrid threats. In such a system, priority should be given to preventing socially dangerous acts, in particular, to preventing the tendency of military personnel to use narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues in Ukraine, which, in the context of population displacement, the growth of shadow markets and the general complication of the security environment, is becoming especially relevant. Preventing the commission of a crime or stopping it at the stage of preparation or attempt minimizes damage to public relations and frees up state resources, reducing the need for further identification, investigation, bringing the perpetrators to justice and ensuring compensation for damage to the victims. The purpose of the article is to analyze the state of scientific research devoted to preventing the tendency of military personnel to use narcotic drugs, psychotropic substances or their analogues in Ukraine and to outline the main directions of further development of this issue. The article provides a comprehensive analysis of the current state of scholarly research on preventing the inducement of military personnel to use narcotic drugs, psychotropic substances, or their analogues in Ukraine. The study summarizes key approaches within Ukrainian criminal law, criminology, administrative law, and psychological scholarship concerning the causes, conditions, and mechanisms of drug involvement in the military environment, as well as the specificity of criminogenic factors related to combat stress, post-traumatic manifestations, group influence, and informal practices within units. Scholarly views on the effectiveness of preventive measures are examined, including information and awareness programs, early risk identification, psychological support, medical and social rehabilitation, and disciplinary/legal response mechanisms. The article identifies problematic aspects of existing research, such as the fragmented empirical base, limited interdisciplinary models, insufficient elaboration of interaction algorithms among command, the Military Law Enforcement Service, medical services, and psychologists, and the need to differentiate preventive measures depending on categories of service members and service conditions. The paper outlines promising directions for further research, including improving the regulatory framework, introducing risk-oriented preventive tools, and evaluating the effectiveness of prevention programs in the Armed Forces and other military formations.

Key words: *prevention, inducement to use, military personnel, narcotic drugs, psychotropic substances, criminology, criminal-law counteraction, prevention measures, research status.*

Актуальність теми. Розбудова правової держави, якою проголошено Україну, у реаліях повномасштабної збройної агресії російської федерації неможлива без ефективною, стійкою до воєнних і гібридних загроз системи протидії злочинності. У такій системі пріоритет має належати запобіганню суспільно небезпечним діям, зокрема й до запобігання схиланню до вживання військовослужбовцями наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні, що в умовах переміщення населення, зростання тіньових ринків і загального ускладнення безпекового середовища набуває особливої актуальності. Недопущення вчинення злочину або його припинення на стадії готування чи замаху мінімізує шкоду суспільним відносинам та вивільняє ресурси держави, зменшуючи потребу у подальшому виявленні, розслідуванні, притягненні винних до відповідальності й забезпеченні відшкодування шкоди потерпілим.

Мета статті – проаналізувати стан наукових досліджень, присвячених запобіганню схиланню до вживання військовослужбовцями наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні та окреслити основні напрями подальшого розвитку цієї проблематики.

Стан дослідження. На цьому тлі особливої ваги набуває правовий аналіз наукових досліджень таких науковців, як О. М. Бандурка, О.М. Литвинов, Б.О. Парахонський, Л.В. Чупрій, Г.М. Яворська й інші. Окремі питання кримінально-правової та кримінологічної проблематики запобігання кримінальним правопорушенням, скоєним в умовах воєнного стану, присвячені спеціальні публікації: В.П. Базова, О. О. Житнього, В.М. Куца, В. О. Миронової, С.М. Мохончук, М.В. Піддубної, Ю.М. Черноус, С.С. Чернявського, М.І. Хавронюк та інших. Проте варто наголосити, що питання запобігання схиланню до вживання військовослужбовцями наркотичних

засобів, психотропних речовин або їх аналогів натепер залишаються малодослідженим об'єктом у системі науки.

Виклад основного матеріалу. Запобігання злочинності є формою протидії їй і водночас одним із пріоритетних напрямів діяльності правоохоронних органів. Як слушно зауважує В. М. Куц, у суспільній та професійній правничій свідомості дедалі міцніше утверджується підхід, за яким ключовим вектором протидії злочинності виступає не покарання винних, а недопущення вчинення злочинів. Значущість превенції як провідного напрямку пояснюється її більш гуманним і водночас ефективним характером у підтриманні правопорядку та забезпеченні безпеки суспільства [14, с. 150]. Пріоритет запобігання кримінальним правопорушенням закріплено і в ст. 1 КК України, де до завдань Кодексу віднесено охорону прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та безпеки, довілля і конституційного ладу від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням.

Як підкреслював А. П. Закалюк, запобіжна діяльність спрямовується не проти злочинності як такої у її поточному вимірі, а проти чинників, що її зумовлюють. Її мета – розірвати дію цих детермінант і тим самим перешкодити подальшому вчиненню злочинів, зменшити їх кількість і, відповідно, звужити масштаб злочинності. У буквальному сенсі «запобігання злочинності» – це діяльність, що перешкоджає вчиненню злочинів; коротке визначення, яке точно фіксує головну мету превенції [7, с. 318–319].

Державна політика у сфері запобігання злочинності має бути вибудована так, щоб максимально зменшувати масштаби кримінально протиправної діяльності й підвищувати результативність правоохоронної діяльності загалом та протидії злочинності зокрема. Як підкреслює С.П. Рашевський, кримінологічна політика в цілому орієнтована на превенцію злочинів, а її складова – антинаркотична політика – повинна бути спрямована на недопущення наркозлочинів і зниження рівня наркотизації населення [19, с. 30].

Водночас в Україні все ще наявні суттєві проблеми у сфері запобігання злочинності, у тому числі наркозлочинності; наявний рівень протидії не можна визнати належним. У цих умовах особливої актуальності набуває оновлений, якісно інший підхід до діяльності правоохоронних органів – насамперед оперативних підрозділів.

Нині захищено низку дисертацій та опубліковано праці, присвячені кримінологічним аспектам запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів в Україні.

У наукових роботах С.О. Сафронова акцентується увага на значній латентності злочинів, пов'язаних зі схилянням осіб до вживання наркотичних засобів. Автор аналізує аспекти виявлення таких протиправних дій, пропонує класифікацію суб'єктів злочину та критерії для їх ідентифікації в рамках заходів із запобігання та протидії наркозлочинності [6; с. 251-260]. Зокрема, він обґрунтовано виокремлює категорії осіб, які схиляють інших до наркотиків: тих, хто діє безкорисливо; тих, хто керується корисливими чи майновими мотивами; а також професійних "наркоінспіраторів", для яких це є видом промислу.

Серед вагомих наукових праць, присвячених незаконному обігу наркотиків, у контексті цього дослідження варто відзначити роботи: А. А. Музики «Кваліфікація органами внутрішніх справ злочинів, учинених на ґрунті наркоманії» (1988 р.) [24] та «Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів» (1998 р.) [25].

Так, А. М. Гумін у своїй роботі «Проблеми боротьби з наркотизмом серед засуджених у виправно-трудових колоніях» (1997 р.) наводить визначення «наркотизму» – сукупність суспільно небезпечних станів і діянь, що виявляються в злісному пияцтві (алкоголізмі), свідомому вживанні наркотиків або токсичних засобів без медичного призначення [23];

Дисертаційне дослідження Д. О. Штанька (2003) на тему: «Організаційно-правові засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин серед молоді» присвячене організаційно-правовим засадам протидії незаконному обігу наркотичних засобів і психотропних речовин серед молоді. У роботі проаналізовано концептуальні підходи до організаційно-правових основ та адміністративно-правового регулювання відповідних заходів, а також окреслено систему загальних і індивідуальних організаційно-правових заходів запобігання наркоманії в молодіжному середовищі [21].

О.В. Наден «Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» (2003 р.) досліджує спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності, що стосуються злочинів у сфері

обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Така робота аналізує специфічні правові підстави, що дозволяють уникнути покарання особам, які вчинили злочини у цій сфері, з урахуванням особливостей законодавства на той час [22].

Дисертацію Ю. Г. Пономаренко присвячено загальним кримінологічним засадам протидії наркозлочинності в Україні (2004). У роботі подано кримінологічну та кримінально-правову характеристику злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, досліджено їхні причини й умови, а також особу злочинця в цій сфері. Авторка запропонувала типологію правопорушників у сфері незаконного наркообігу, побудовану на комплексному критерії та зорієнтовану на практичне використання в діяльності правоохоронних органів, і розробила систему заходів для підвищення ефективності профілактики, запобігання та припинення таких злочинів [16].

В Україні також наявна низка дисертацій, присвячених кримінологічним аспектам протидії окремим проявам незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів. Зокрема, дослідження Р. М. Павленка на тему: «Попередження органами внутрішніх справ незаконного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин» (2004 р.) зосереджене на проблематиці попередження незаконного виробництва наркотичних засобів і психотропних речовин. У роботі подано їх кримінологічну та кримінально-правову характеристики, розкрито тактичні підходи до запобігання зазначеному явищу та сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення кримінального й адміністративного законодавства [15].

З огляду на те, що негативні тенденції поширення наркозлочинності прямо впливають на рівень наркоманії в державі, кримінологи приділяють значну увагу кримінологічним аспектам протидії цьому явищу. Зокрема, у дисертації В.Г. Пшеничного «Запобігання поширенню наркотизму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика)» (2005) сформульовано авторські дефініції «наркотизму» та «наркотичної злочинності» з окресленням їхніх ключових ознак; розкрито роль міжнародних організацій та інституцій у протидії незаконному обігу наркотиків. На підставі аналізу причин і умов поширення наркоманії та наркотизму в Україні – із виокремленням базових і безпосередніх детермінант, а також сфер, що зазнають найбільшого ураження – запропоновано систему заходів загальної та спеціально-кримінологічної профілактики цих явищ [17].

Окремо слід вказати на наукові доробки українських вчених праці, яких, були присвячені досліджуваній нами тематиці, серед яких: Ю. В. Бауліна, В.І. Борисова, Л. В. Дороша та ін. «Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності)» (2005 р.) [2]; Е.В. Расюка «Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному наркобізнесу в Україні» (2005 р.) [18]; О.І. Петренка «Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу» (2005 р.) [3]; А.А. Бови, В.І. Женунтія, А.П. Закалопа «Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник» (2006 р.) [1].

Наявні також дисертаційні дослідження, що розглядають протидію наркозлочинності з урахуванням економічних, соціальних і культурних особливостей окремих регіонів. Так, І. О. Доборез у своїй роботі на тему «Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим)» (2006 р.) проаналізував проблематику незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту в Автономній Республіці Крим. У роботі висвітлено історико-соціальні та правові передумови криміналізації обігу зазначених речовин без мети збуту; надано ґрунтовну кримінально-правову та кримінологічну характеристику складів злочинів, передбачених ст. 309 КК України; показано, як регіональна специфіка автономії впливає на способи їх учинення. Окремо проаналізовано міжнародний досвід протидії наркоманії, зокрема практики легалізації «легких» наркотиків у низці країн; досліджено особу правопорушника та запропоновано її типологію; встановлено причини й умови вчинення правопорушень за ст. 309 КК України. На завершення автор сформулював комплекс заходів підвищення ефективності запобігання цим злочинам на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях [12].

Зокрема, у дисертації В.А. Тимошенка «Формування системи національної та міжнародної протидії сучасному наркобізнесу» здійснено комплексний концептуально-теоретичний аналіз феномену сучасного наркобізнесу та запропоновано модель цілісної системи національної й міжнародної протидії. Дослідження виконано в межах авторської методологічної парадигми, що поєднує системно-структурний і змістовно-діалектичний підходи до розуміння сучасних проявів

злочинності та механізмів її стримування. Кримінологічна характеристика наркобізнесу дала змогу проаналізувати вплив глобалізації і явища соціальної мімікрії на його динаміку, виокремити структурні елементи й функції цього явища, у тому числі в контексті організованої злочинної діяльності. На цій основі автор розкрив сутність, зміст, форми та методи сучасного наркобізнесу як антисоціального феномену та запропонував комплекс заходів його викорінення [20].

Дисертацію Є.О. Гладкової «Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні» присвячено теоретичним і практичним аспектам формування стратегії та реалізації тактики протидії наркозлочинності. У роботі окреслено соціальний, правовий і функціональний зміст кримінологічних засад стратегії та тактики, визначено їхнє місце в системі кримінологічних категорій і понять, а також показано зв'язок із механізмом протидії наркозлочинності загалом. Окрему увагу приділено питанням забезпечення кримінологічної безпеки держави через організаційно-управлінські інструменти та організації і здійснення кримінологічного впливу на наркозлочинність з боку органів влади й інститутів громадянського суспільства [11].

Наступною науковою працею з досліджуваної нами тематики стала праця А. М. Бабенко, який здійснив комплексне дослідження кримінально-правових і кримінологічних засад запобігання незаконному культивуванню наркотиковмісних рослин. У роботі розкрито закономірності існування цього явища як асоціального, надано його кримінологічну характеристику, простежено зв'язок із процесами наркотизації суспільства та вплив на стан правопорядку. На підставі аналізу матеріалів кримінальних проваджень сформовано типовий портрет особи, яка вчиняє незаконний посів і вирощування таких рослин, виявлено сукупність причин і умов поширення відповідної злочинності. Запропоновано напрями запобігання незаконному культивуванню, конкретні заходи для підвищення ефективності превентивної діяльності та рекомендації щодо вдосконалення законодавства [8].

В. А. Бублейникова у своїй роботі «Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти» (2007 р.) [10] досліджуючи об'єктивні, суб'єктивні та кваліфікуючі ознаки незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення й пересилання з метою збуту, а також самого незаконного збуту наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, В. А. Бублейник надав кримінологічну характеристику цих злочинів і осіб, які їх учиняють, окреслив причини й умови, що сприяють їх поширенню, та визначив напрями запобігання зазначеним посяганням.

Праця О. П. Гороха «Покарання за злочини у сфері обігу наркотичних засобів» (2007 р.), представляє глибокий аналіз, який проводить автор тематики, яку досліджує, зокрема: теоретичні засади призначення та виконання покарань за наркозлочини; види та розміри покарань, передбачених чинним кримінальним законодавством України; проблеми диференціації та індивідуалізації покарання у цій категорії справ; шляхи вдосконалення кримінально-правових норм, спрямованих на боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів [31].

Л.В. Раєцька – кримінологічні основи протидії наркоманії в Україні (2007), в якій вона досліджувала кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні, аналізуючи її соціально-правовий аспект та історію розвитку системи протидії цьому явищу. Її робота розглядає як загальні, так і спеціальні теоретичні та практичні питання боротьби з наркоманією [26].

З огляду на зростання частки таких кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, актуальним є дисертаційне дослідження І. В. Баклан. У роботі проаналізовано кількісні та якісні показники наркозлочинності неповнолітніх; визначено специфічні детермінанти її поширення; досліджено соціально-демографічний портрет неповнолітнього правопорушника, механізм і мотивацію його протиправної поведінки, а також морально-психологічні чинники її формування. Окремо запропоновано шляхи вдосконалення кримінально-правових норм, що встановлюють відповідальність неповнолітніх за злочини у сфері обігу наркотичних засобів [9].

Питанням протидії злочинам у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів присвячені також праці А. П. Закалюка (2007). Дослідник зауважує, що попри відносно чітке нормативне та практичне виокремлення наркозлочинів, учинених організованими групами, у науковій літературі нерідко до їх кримінологічної характеристики помилково включають ознаки й показники, властиві загалом злочинам у сфері наркообігу. Унаслідок цього нівелюється специфіка саме організованої злочинної діяльності у сфері наркообігу, яку підміняють положеннями про всю організовану злочинність або про наркозлочини загалом. Водночас автор підкреслює, що в Україні досі бракує цілісної системної кримінологічної характеристики організованої наркозлочинної діяльності [7, с. 347–348].

О. В. Юношева «Примусове лікування від наркоманії: за і проти (кримінально-правове та кримінологічне дослідження)» (2007 р.) У монографії авторка проводить комплексний аналіз проблеми, висвітлюючи: кримінально-правові аспекти застосування заходів примусового лікування до осіб, які вчинили злочини та страждають на наркоманію; кримінологічні засади ефективності таких заходів та їх впливу на рівень рецидивної злочинності; дискусійні питання "за і проти" примусового характеру лікування, розглядаючи його з точки зору прав людини та ефективності як соціально-правового інституту [32].

У 2009 р. І.І. Митрофанова публікує свою дослідницьку роботу на тему: «Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини» в якій авторка детально аналізує: систему кримінально-правових заходів, що застосовуються до наркозалежних правопорушників (покарання, примусові заходи медичного характеру); проблеми ефективності цих заходів у контексті лікування залежності та запобігання рецидивам злочинів; шляхи вдосконалення правового регулювання та правозастосовної практики щодо цієї категорії осіб [33];

Дослідження В. І. Женунтія та А. М. Бабенка проведене у 2009 році на тему: «Кримінально-правові та кримінологічні аспекти незаконного культивування рослин, що містять наркотичні засоби або психотропні речовини чи їх аналоги», що стосується кримінально-правових та кримінологічних аспектів незаконного культивування рослин, що містять наркотики, було опубліковане у вигляді монографії. У якій автори комплексно аналізують проблеми боротьби з незаконним культивуванням наркотичних рослин, включаючи: кримінально-правову характеристику відповідних злочинів; кримінологічну оцінку цього явища, його причини та умови поширення; заходи запобігання та протидії такій злочинній діяльності [28].

У 2010 році А.А. Музика та О. П. Горох публікують роботу на тему: «Покарання за незаконний обіг наркотиків» у якій автори досліджували сутність та механізм застосування покарань, передбачених кримінальним законодавством України за незаконний обіг наркотиків, а також розробляли рекомендації для вдосконалення правових норм у цій сфері. [30].

С.В. Лосич вивчав кримінальну відповідальність за схилення неповнолітніх до застосування одурманюючих речовин (2012) вперше запропонував визначальними чинниками криміналізації схилення неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів вважати: ступінь суспільної небезпечності, динаміку поширення токсикоманії та її шкідливі наслідки для суспільства, наявний історичний досвід заборони вживання одурманюючих засобів неповнолітніми, а також прогалини в кримінальному законодавстві, що не забезпечують належної протидії токсикоманії [21].

У 2012 році О.М. Литвак та І.В. Однолько випускають монографічне дослідження на тему: Запобігання наркозлочинності серед неповнолітніх за допомогою кримінально-правових інструментів, у які монографії вони досліджують і аналізують комплекс кримінально-правових інструментів та заходів, спрямованих на попередження злочинів, пов'язаних з наркотиками, серед осіб, які не досягли повноліття. Їхні дослідження зосереджені на: кримінологічних засадах запобігання наркозлочинності неповнолітніх; кримінально-правових засобах (інструментах), передбачених законодавством України, для протидії цьому явищу. Ця робота є значущим внеском у розвиток наукових поглядів на використання правових механізмів для захисту молоді від втягнення у незаконний обіг наркотичних засобів [29]

Вітчизняний і зарубіжний досвід протидії наркозлочинності свідчить: найдієвіша модель поєднує два вектори. З одного боку – гуманізацію підходів до споживачів наркотиків: пріоритет медико-профілактичних заходів, зменшення шкоди від немедичного вживання, соціальну реінтеграцію осіб із залежністю. З іншого – концентрацію зусиль правоохоронних органів саме на наркобізнесі.

Окремої уваги заслуговує дослідження Є. М. Карпенка щодо запобігання незаконному обігу наркотиків силами міжнародних правоохоронних організацій. Автор проаналізував правові та організаційні засади діяльності Інтерполу й Європолу, надав кримінально-правову та кримінологічну характеристику наркотизму, окреслив тенденції правового забезпечення запобігання міжнародному наркообігу, визначив причини й умови розвитку транснаціонального наркобізнесу та головні напрями запобіжної діяльності цих інституцій [13], а також А. В. Савченка, О. М. Стрільцівця «Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та національні стандарти» (2014 р.) [5].

У дисертації «Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області)» С. П. Рашевський у 2017 році здійснив комплексний кримінологічний аналіз наркозлочинності з урахуванням регіональної специфіки (на прикладі Дніпропетровської

області) як цілісного системного явища, оцінив сучасний стан запобіжних заходів і запропонував шляхи їх удосконалення на регіональному рівні [19].

А. А. Вознюк та В. С. Щирська у 2017 році випустили монографію на тему «Запобігання організації місць для незаконного вживання чи виробництва наркотиків, психотропних речовин або їх аналогів» [27];

Дисертацію Р. Р. Греня (2017) присвячено організаційно-правовим проблемам діяльності оперативних підрозділів правоохоронних органів України у протидії злочинам у сфері обігу наркотичних засобів. У роботі визначено особливості сучасного стану та чинники, що впливають на організацію ОРД у цій сфері; розкрито порядок організації роботи оперативних підрозділів; проаналізовано правову основу та механізми взаємодії між підрозділами під час протидії наркозлочинам; окреслено заходи з виявлення та запобігання таким посяганням. Автор пропонує форми вдосконалення запобіжної діяльності оперативників, зокрема: проведення комплексних оперативно-розшукових заходів, спрямованих на усунення конкретних умов і обставин, що сприяють скоєнню наркозлочинів; організацію та безпосереднє здійснення індивідуальних ОРЗ щодо осіб, які перебувають на обліку або демонструють антисоціальну поведінку і становлять ризик; реалізацію заходів із виявлення та припинення злочинів на етапі їх підготовки; участь у загальнопрофілактичних операціях типу «Мак», «Канал» тощо [23].

У згаданих вище монографіях автори піднімали питання правового регулювання протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. У цьому контексті становить інтерес дисертація М. М. Коцура (2020), в якій досліджено історію боротьби з незаконним обігом зазначених речовин на українських землях від ХІ століття до початку ХХІ століття. Окремо запропоновано періодизацію розвитку антинаркотичного законодавства незалежної України з виокремленням трьох етапів: становлення (1991–1999 рр.), формування (2000–2006 рр.) та стабілізація (з 2007 р. й дотепер), що відрізняються підходами та напрямками правового регулювання [19, с. 11].

Проблематика запобігання схилянню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні залишається надзвичайно актуальною. Цій темі присвячена дисертація М. М. Давидової, у якій комплексно у 2020 році розглянуто теоретичні й практичні аспекти кримінологічної характеристики та запобігання відповідним посяганням. Дослідниця узагальнила міжнародний досвід протидії схилянню до вживання наркотиків і окреслила можливості його імплементації в Україні; проаналізувала тенденції ключових кількісно-якісних показників таких злочинів; розкрила кримінологічний портрет осіб, які здійснюють схиляння; виявила детермінанти цих кримінальних правопорушень і запропонувала шляхи вдосконалення загальносоціальних засад державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. Окремо визначено напрями підвищення ефективності спеціально-кримінологічних та індивідуальних запобіжних заходів, а також запропоновано механізми поліпшення взаємодії підрозділів НПУ з іншими суб'єктами профілактики схиляння до вживання наркотиків [4].

Висновки. Аналізуючи праці дослідників із проблем запобігання схилянню до вживання військовослужбовцями наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні слід констатувати, що на сьогодні не знайшли належного теоретичного висвітлення питання кримінологічної діяльності підрозділів протидії наркозлочинності НПУ, а також відсутні комплексні монографічні сучасні дослідження із зазначеної проблематики, що в особливий період воєнного стану виходить на якісно новий рівень забезпечення обороноздатності нашої країни. Таким чином, питання протидії та запобігання незаконному обігу наркотиків, поширенню наркоманії та наркотизму завжди перебували в фокусі уваги кримінологів різних поколінь. Окремі аспекти схиляння до вживання наркотиків вивчалися переважно з метою з'ясування сутності цього делікту, форм відповідальності та шляхів його запобігання.

Список використаних джерел:

1. Наркозлочинність : кримінологічна характеристика та запобігання : наук.-практ. посіб. / [А. А. Бова, В. І. Женунтій, А. П. Закалюк, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко, А. П. Науменко] ; за ред. А. П. Закалюка. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 294 с.
2. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) : монографія / за заг. ред. Ю. В. Бауліна, Л. В. Дорош ; Ін-т вивчення проблем злочинності ; Академія прав. наук України. Харків : Право, 2005. 255 с.

3. Петренко О. І. Кримінальна відповідальність за спонукання неповнолітніх до застосування допінгу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.
4. Давидова М. М. Запобігання схиланню до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів в Україні : дис. ... д-ра філософії : 081 – Право. Київ, 2020. 297 с.
5. Савченко А. В., Стрільців О. М. Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків : міжнародні та національні стандарти : 234 посібник / за ред. В. В. Коваленка. Київ : НАВС, 2014. 146 с.
6. Сафронов С. О. Виявлення фактів схилання особи до вживання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : оперативнорозшукові аспекти. URL: https://portalus.ru/modules/theoryoflaw/rus_readme.php?subaction=showfull&id=1406744988&archive=&startfrom=&ucat=17&
7. Закалок А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. Кн.1 : Теоретичні засади та історія української кримінологічної науки. Київ : Видавничий Дім "Ін Юре", 2007. 424 с.
8. Бабенко А. М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню наркотиковмісних рослин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 21 с.
9. Баклан І. В. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, що вчинюються неповнолітніми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 18 с.
10. Бублейник В. А. Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2007. 239 с.
11. Гладкова Є. О. Кримінологічні засади стратегії й тактики протидії наркозлочинності в Україні : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 35 с.
12. Доброзез І. О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мсти збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2005. 19 с.
13. Карпенко Є. М. Запобігання незаконному обігу наркотичних засобів міжнародними правоохоронними організаціями (на матеріалах Інтерполу та Європолу) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 19 с.
14. Куц В. М. Протидія злочинності: сутність і зміст. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2016. №4. С. 103-112.
15. Павленко Р. М. Попередження органами внутрішніх справ незаконного виробництва наркотичних засобів та психотропних речовин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2004. 19 с.
16. Пономаренко Ю. Г. Кримінологічна характеристика та попередження злочинів у сфері незаконного наркообігу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2004. 19 с.
17. Пшеничний В. Г. Запобігання поширенню наркоїзму в Україні (кримінологічна та кримінально-правова характеристика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 19 с.
18. Расюк Е.В., Стрільців О.М. Кримінологічна характеристика та запобігання наркоманії і незаконному обігу наркотичних засобів в Україні. Кримінологія: підручник/ О.М. Джужа, В.В. Василевич, В.В. Черней, С.С. Чернявський та ін. Київ. ФОП Маслова. 2020. 612 с. С. 344.
19. Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро. 2017. 248 с.
20. Тимошенко В. А. Формування системи національної та міжнародної протидії сучасному наркобізнесу : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2006. 36 с.
21. Лосич С. В. Кримінальна відповідальність за схилання неповнолітніх до вживання одурманюючих засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Запоріжжя, 2013. 20 с.
22. Наден О. В. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 20 с.
23. Гумін О.М. Проблеми боротьби з наркоїзмом серед засуджених у виправно-трудових колоніях: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право». К., 1997. 18 с.
24. Музыка А. А. Квалифікація органами внутрішніх дел преступлений, совершаемых на почве наркомании : учеб. пособ. Київ : НИИ РИО КВШ МВД СССР им. Ф. Э. Дзержинского, 1988. 88 с.

25. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ : Логос, 1998. 324 с.
26. Раєцька Л. В. Кримінологічні засади протидії наркоманії в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 230 с.
27. Вознюк А. А., Щирська В. С. Запобігання організації або утриманню місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів : монографія. Київ : Освіта України, 2017. 184 с.
28. Женунтій В. І., Бабенко А. М. Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти, запобігання : монографія. ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка. Донецьк : Вебер (Донецька філія), 2009. 222 с.
29. Литвак О. М., Однолько І. В. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2012. 268 с.
30. Музика А. А., Горох О. П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів : монографія. Хмельницький : Хмельницький ун-т управління та права, 2010. 224 с.
31. Горох О. П. Покарання за злочин у сфері обігу наркотичних засобів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 20 с.
32. Юношев О. В. Примусове лікування від наркоманії : кримінальноправовий та кримінологічний аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2006. 248 с.
33. Митрофанов І. І. Кримінально-правові засоби впливу на наркозалежних осіб, які вчинили злочини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпропетровськ, 2009. 20 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.09.2025

Дата публікації: 25.09.2025